Interview

Vékás János

ÍGY HOZTA A TÖRTÉNELEM...

INTERJÚ SZELI ISTVÁN AKADÉMIKUSSAL
II. RÉSZ

Az interjú első részét azzal fejeztük be, hogy a háború után hazaérkezett Zentára...

Június vége felé értem haza, és miután az első napot pihenéssel töltöttem, mindjárt a második nap abból állt, hogy elmenjek megismerni az új világot. Mi sem természetesebb, mint hogy elmentem a városházára, hiszen úgy gondoltam, azok kerültek oda, akik afféle elvbarátaim voltak, velem együtt gondolkodtak az eljövendő új világon. De ott is csalódás ért, mert — nem mondanék neveket — akik abban az időben tisztségen voltak, azok egyszerűen nem akartak tudomást venni rólam, amikor a szolgálataimat nekik, illetve a köznek felajánlottam, mondván, hogy én kompromittáltam magam azzal, hogy bevonultam a magyar hadseregbe. Bevonultam, mit tehetett az ember mást, vagy katonaszökevénynek minősül és főbelövik, vagy próbálja tenni azt, hogy — kedvetlenül ugyan és nagy tragédiának tekintve a bevonulást — meghajlik a kényszer előtt, reménlve, hogy majd csak hazaér épségben.

Az volt a szerencsém, hogy mindjárt azokban az első napokban találkoztam Kekk Zsigmonddal, akit még felsős gimnazista koromból ismertem Szabadkáról. Oda jártunk a KIE-be, ahol velünk komolyabb, érettségi előtt álló fiatalemberekkel gyakran elbeszélgetett. Világnézetileg is rendkívül pozitív volt a hatása mindannyiunkra, akik csak eljártunk oda a már említett Olajos Mihállyal, Farkas Nándorral, Kiss Antallal, másokkal együtt. Ő látott el azután könyvekkel, baloldali irodalommal, népi irodalommal bennünket. Vele találkoztam tehát, valamilyen hivatalos ügyben járhatott Zentán, amikor meglátott, kérdezi, mit csinálok. Mondom, tegnap előtt jöttem haza, azt sem tudom még, hogy milyen ez a világ, és hát beszélgetve a lehetőségekről, kérdi: „Volna-e kedved eljönni hozzánk, leutazni hozzánk?" Én hirtelenében arra gondoltam, hogy valamilyen egyházközségi vagy más egyéb állást kínál nekem, de mindjárt gyanús volt, hogy nem azt mondta, nem utaznál be hozzánk, mert a zentai ember *be*utazik Szabadkára, viszont *le*utazik Újvidékre. Kérdeztem, hova, de sej-

Szeli István doktori értekezését védi Vasa Bogdanov, Sinkó Ervin és Mladen Leskovac előtt, 1962.

tettem, hogy Újvidékről lehet szó. Akkor mondta, hogy már több mint fél éve létezik egy magyar újság, a Magyar Szó, akkor már ez volt a neve, és minden írástudóra szükségük van. Mondom, Zsigám, egy váltás fehérneműm van. Nekem sincs több — mondja. De hát hol fogok lakni? Van ott a szerkesztőségben egy dívány, majd ott alszol. Nem nagy perspektívát nyújtott ugyan, de nem volt mást tennem, valamiből énnem kellett, hát bejelentettem anyámnak, hogy szerencsét próbálok az újságírással. Le is jöttem, és a Magyar Szó alapító tagjaival (öten-hatan voltak, Lévay, Kollin, Gál, Majtényi, Laták, Thurzó később jött le, meg Vébel is, azt hiszem egy évvel énutánam), ezek társaságában próbáltam én hozzájárulni a lapcsináláshoz, de egyáltalán nem volt kedvemre való a munka, amivel megbíztak. Azt gondoltam, hogy majd cikkeket, kommentárokat, riportokat, miegyebeket bíznak rám, sőt még vezércikk is forgott a fejemben, de ilyesmivel még a legöregebb rókákat se bízták meg. Nagyobbára fordításanyag volt a Magyar Szó, és én abból is a legvégét kaptam: az ellátást, a piaci híreket, a postai díjszabásokat, a vasúti menetrendet; ilyesmit kellett részben mint híranyagot begyűjtenem, részben fordítanom erre vonatkozó hivatalos közleményeket.

Hetekig ment ez így, és sehogy se mutatkozott meg előttem a pálya teljes szélességében. Mind többet gondolkodtam azon, hogy netán megis beiratkozom a zentai tanítóképzőbe.

A hazatérésem utáni napokban ugyanis találkoztam egy diáktársammal, aki jónéhány évvel fiatalabb volt, mint én, és nem gimnáziumot hanem tanítóképzőt végzett 44-ben. Ő is terveim felől érdeklődött. Neki is azt

mondtam, hogy még sok mindent nem tudok, amit meg kell előbb tudnom. Ajánlotta: „Gyere el hozzánk, iratkozz be a tanítóképzőbe." Akkor értesültem róla, hogy Zentán nyílt egy tanítóképző tanfolyam, méghozzá egy úgynevezett B és egy C tanfolyam. A B tanfolyamosok azok voltak, akik utolsó évükben maradtak ki az iskolából, vagy esetleg érettségi bizonyítványuk volt, a C-sek pedig azok, akik mai fogalmak szerint általános iskolát végzett. „Fél év alatt megkapod a tanítói oklevelet, és ezen érdemes lenne elgondolkodni" — mondja ő. Megkérdeztem, kik ott az előadó tanárok. Mondott egy-két ismeretlen nevet, „meg én — tette hozzá, mármint hogy ő. Valahogy mindjárt visszakoztam, mert a pesti egyetem után mégis többre vágytam, és persze nem fogadtam el a javaslatát.

Egy újságcikket is találtam, ami rövid újságírói munkásságáról tanúskodik, az 1945. október 18-i Magyar Szóban jelent meg, a címe: Hogyan nevelődik az új tanító-nemzedék. Ebben ilyesmi is olvasható: „Egy érdekes újságot is meghonosítottak — mármint abban a tanítóképzőben — az órák után öt perces beszédet vagy politikai beszámolót tartanak a sorsolás útján kijelölt hallgatók." Vagy pedig ez: „Minden osztályban hetenként két-két önkritika hangzik el, mely igen helyes és hatásos nevelési eszköznek mutatkozik." Nem tudom, mi volt a kellemetlenebb, ilyen iskolába járni, vagy pedig ilyen iskoláról cikket írni.

Erről nem is tudok, nem emlékszem, hogy írtam volna ilyet, de az ábra azt mutatja, hogy valóban elkövettem egy ilyen írást. De hogy visszatérjek az előbbi témához, még cifrább dolog is történt, ezúttal nem velem, hanem boldogult Erdélyi István barátommal, aki a háború alatt lehallgatott néhány szemesztert a szegedi egyetem matematikai tanszékén, és vizsgázott is belőle. Ő úgy vélte, hogy beiratkozik a tanítóképző tanfolyamra, mivel arra nemigen volt remény, hogy befejezze az egyetemet, ellenben mint tanító majd szépen eléldegélhet ezzel az oklevéllel. Be is nyújtotta szabályosan a felvételi kérelmét, és harmadnapra nagyon gyorsan el is intézték, meg is kapta a felvételt, de nem mint diák, hanem mint tanár. Tanárrá nevezték ki tehát, holott ő diáknak kérte a felvételét. Ő is tanított ezen a tanfolyamon, matematikát természetesen. Amikor eszembe jutott, hogy talán mégis érdemes lenne beiratkozni, addigra már úgy változott a helyzet, hogy mikor egy ízben Zentára utaztam Újvidékről az újságírói heteim alatt, akkor azt mondták, hogy most már akár tanár is lehetek. Ezt elvállaltam és a nyár végéig ott tanítottam, október elején azonban már a gimnáziumba helyeztek át azzal, hogy óráimat a tanítóképző tanfolyamon is megtartottam egész az év végéig. Viszont a gimnáziumban már rendes kinevezésem volt, és ott régi tanáraimmal is találkoztam, sőt „pedagógiai nagyapáimmal is", mert eleinte még tanáraim tanárai is tanítottak mint reaktivált nyugdíjasok.

Magyar nyelvet tanítottam a gimnázium első és második illetve annak idején ötödik és hatodik osztályában. A hetedik és nyolcadik osztály magyar nyelven akkor még nem működött, a magyar gyerekek a szerb tagozatra jártak, és csak valamikor 48-ban vált teljessé a magyar főgimná-

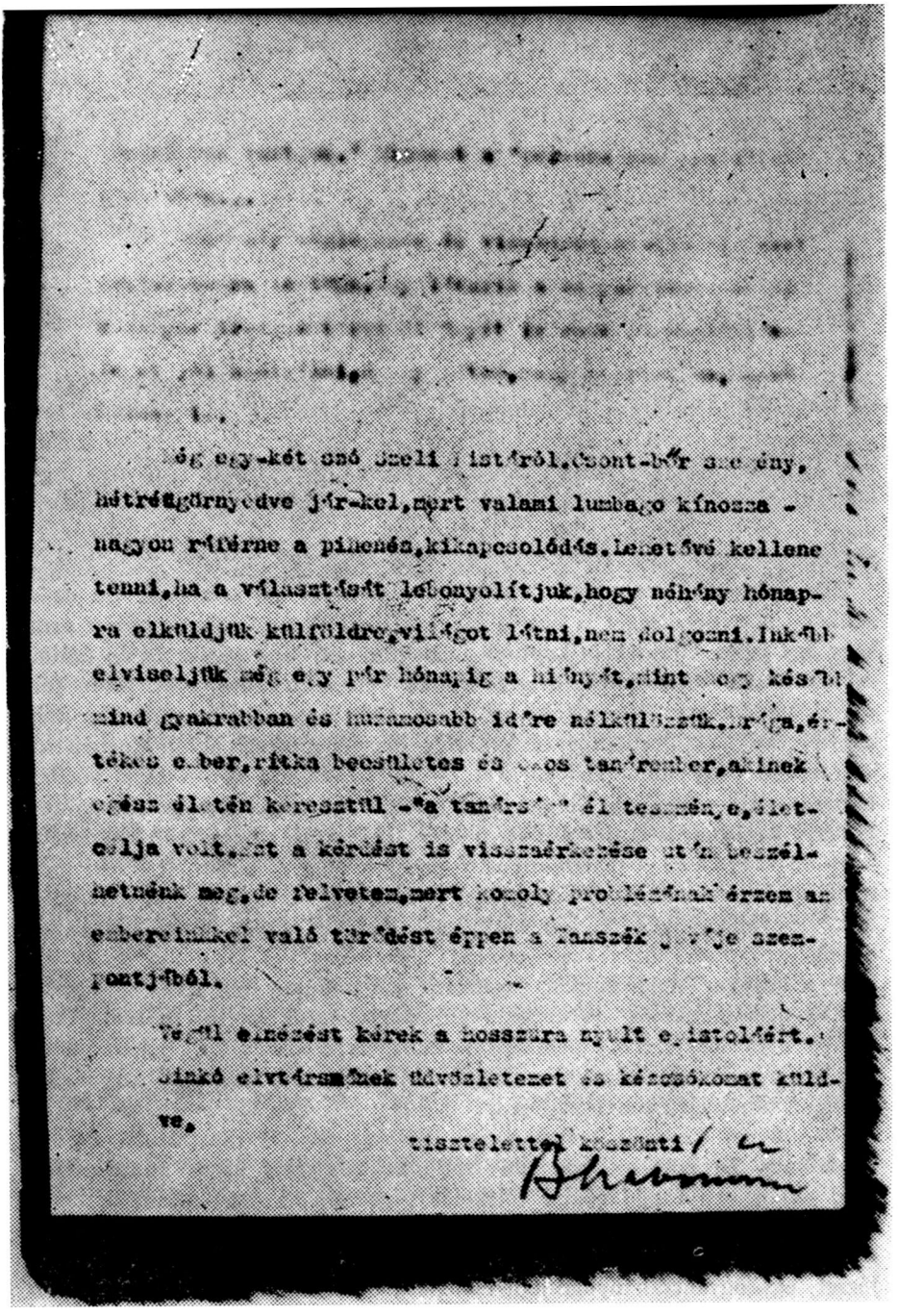

Részlet B. Szabó György Sinkó Ervinnek írt leveléből, 1962. február 16.

zium. Itt egy évig tanítottam, és bizony nemcsak magyar nyelvet, hanem mindent, amit éppen tanítani kellett. Még számtant is, amitől mindig féltem (ennek külön története van, majd erre visszatérek), meg történelmet, alkotmánytant, tornát, mert nem volt tanár. Az akkori úgynevezett tanári karban volt mindenféle foglalkozású ember, jogász, lelkész, tisztviselő, orvos, mérnök, úgyhogy azokon a régi tanárokon kívül talán még én számítottam a legiskolázottabb, legképzettebb pedagógusnak, hisz néhány szemeszterem mégiscsak volt az egyetemen.

Amikor októberben szolgálattételre jelentkeztem a gimnáziumban Vujović Milo igazgatónál, ezzel fogadott: „Nagyon jól emlékszem magára, diákom volt valamikor 33-ban, 34-ben, amikor maguknál franciát tanítottam, és arra is emlékszem, hogy egyszer-kétszer készületlenül jött órára, nem nagyon ment a plus-que-parfait vagy subjonctif. De vegye tudomásul, hogy mától kezdve maga nem diák, többé készületlenül nem jöhet, a tanárnak minden órára készülnie kell." Én ezt meg is fogadtam, nem azért, mert az igazgató mondta, hanem valahogy mindig idegenkedtem az improvizációtól, a készületlen beugrásoktól, a hevenyészett dolgoktól, úgyhogy az alaptermészetemnek is megfelelt ez az intelem. Valóban, ha másra nem is, de arra büszke lehetek, hogy vagy 40 esztendőn át minden órára készültem.

Egy évig tanítottam ott, korántsem simán, és zavartalanul, de ez a hőskor sok érdekességet is hozott magával. Emlékszem többek között arra hogy egy ízben Újvidékről kaptunk inspektorokat, akik persze az én óráimra is bejöttek. Szakmailag meg is voltak velem elégedve, csak aztán furcsa dolog történt. Amikor három vagy négy napos inspektorkodás után összehívták a tantestületet és közölték észrevételeiket, akkor egyben kijelentették, hogy ideológiai tárgyat — így irodalmat is — csak párttag taníthat. Én abban az időben nem voltam párttag, viszont az említett Erdélyi barátom, a matematikus, ő igen. Így aztán az igazgató elrendelte hogy én vegyem át a matematikát, ő pedig a magyar oktatását. Neki semmi érzéke nem volt az irodalomhoz, mint ahogy nekem se a matematikához, de vállalni kellett. Így kínlódtunk hetekig, talán hónapokig is, ő esténként jártam hozzá instrukciókért matematikából, ő pedig hozta nekem a magyar dolgozatokat javításra. Kölcsönösen támogattuk, segítettük egymás munkáját, de aztán végül megmondtuk az igazgatónak, hogy ez így nem megy, mert nem garantálunk az eredményért. Belátó ember volt, és a saját szakállára visszadta mindenkinek a maga tantárgyát, így azután a tanév elég simán zajlott le.

1946 őszén megnyílt a Pedagógiai Főiskola magyar tanszaka is, és úgy gondoltam, ha már az egyetemi stúdiumok egyelőre zárva vannak előttem, akkor ezt a pedagógiai főiskolát végezzem el. Így jöttem le kevés megtakarított pénzemmel Újvidékre és beiratkoztam a Pedagógiai Főiskolára, ahol a magyar nyelvet és irodalmat egy személy tanította, Nyúl József, egy ugyancsak nyugdíjból előlépett, berendelt magyar—latin szakos tanár, csak később, a tanév folyamán jött B. Szabó György és Penavin Olga. Ezzel egyidőben három iskolában tanítottam is, mert abból a meg-

Dr. Szeli István, a tanszékvezető, 1968.

takarított pénzecskéből nem sokáig futotta, vállaltam órákat a telepi József Attilában, az akkor még Újvidéken Keszég József igazgatása alatt működő magyar tanítóképző intézetben, és a magyar algimnáziumban, ahol Gál Lászlóné volt az igazgató. A negyedik iskolába pedig magam jártam, már amikor ez a sokféle óraadás lehetővé tette, mert a telepi teendőimet éppen úgy el kellett végezni, mint a városiakat, és így az órák nagy részét nem hallgathattam.

Ennek ellenére a két év sikerrel zárult, hárman voltunk az akkor megnyílt Tanárképző Főiskola első magyarszakosai, Nagy Mária, akiből neves sakkozó lett, Juhász Géza és jómagam. 1948 nyarán, amikor ezt a főiskolai tanulmányt elvégeztem, kértem az áthelyezésemet Zentára, mert elegem volt a menzakosztból, a hónapos szobából, közben megnősültem, a feleségem gyereket várt, tovább tarthatatlan volt a helyzet itt Újvidéken Meg is kaptam az áthelyezésem, úgyhogy ősztől kezdve már a zenta gimnáziumban dolgoztam. Az 1948/49-es tanévben a három ötödikben és a nyolcadikban tanítottam (három ötödik osztály volt, hatalmas, népes gimnázium), más osztályokban is kiegészítő órákat tartottam, az alsóban is. Büszke vagyok, hogy olyan kiváló tanítványaim voltak, mint például: Bori Imre, Burány Béla, Szecsei Mihály, Móra András, Burány Nándor, Kósa Valéria, de sorolhatnám a későbbiek közül a többit, a fiatalabbakat is, Tolnai Ottó, Fehér Kálmán, nem is tudnám mind felsorolni.

1949 októberében rendesen elkezdtem a tanévet mint tanár, és nem is sejtettem, hogy milyen veszedelmek fenyegetnek. Egyszerűen kineveztek

igazgatónak, anélkül, hogy sejtették volna velem, hogy ilyen szándékuk van. A Végrehajtó Főbizottság megbízottjának aláírásával jött a kinevezés, és hiába szaladtam Újvidékre, hogy múljék el tőlem ez a pohár, nem kívánok igazgató lenni, el kellett vállalni. Így lettem 28 éves koromban főgimnáziumi igazgató, egykori tanáraimnak az igazgatója. Kezdetben kissé szégyenlettem is a dolgokat, de fiatal munkaerőre volt szükség, akire nagy feladatok várnak, és azokból jócskán ki kellett vennem a részem, fölfejleszteni, főgimnáziumi rangra emelni az iskolát, beindítani a hetedik és nyolcadik osztályt, közben meg kellett nyitni az általános iskolákat, tehát a gimnázium alsó osztályaiból és az elemi fokozatból új iskolatípust kellett alakítani. Ezeket a nagy szervezési, átalakítási, áthelyezési problémákat is mind intézni kellett.

Mi lett a régi igazgatóval?

Ha Vujović Milóra gondol, 5 később Szarajevóba ment, amikor visszakerültem Zentára, már nem találtam ott. A szarajevói egyetemen volt franciatanár. Találkoztam vele még 76-ban is egy ízben egy ünnepségen Zentán, amikor a gimnázium 100 éves volt. Azóta, úgy tudom, Belgrádban nyugdíjas.

Kinek a helyébe lépett, amikor kinevezték igazgatónak?

Gál Jánosnak a helyébe, tavaly halt meg 85 vagy 86 éves korában. Ott dolgozott még a régi gárdából, akikkel még a 45/46-os tanévben is együtt voltam, Heinrich József, és még többen. Így lettem 1956-ig a gimnázium igazgatója, egy nagyon rövid, pár hónapos megszakítással. Ennek a történetét most nem kívánom itt elmondani. Egy félreértés történt, ami miatt engem igazgatói pozíciómból felfüggesztettek, abban reménykedtem, hogy végleg, de alig néhány hónap után kiderült, hogy hamis feljelentés volt a dologban, és így a továbbiakban is élvezhettem kinevezőim teljes bizalmát.

1955-ben megjelent az első tankönyvem, egy kissé pretenciózus címmel: Bevezetés az irodalomelméletbe. Az alcíme pedig: Kézikönyv a gimnázium felső osztályai számára. Nem egy osztály, hanem a felső osztályok számára, annak ellenére, hogy az is olvasható ebben a könyvben, hogy „a gimnázium ötödik osztályának programja alapján összeállította Szeli István". Nekem egy konkrét osztály volt a figyelmem előterében, amikor ezt csináltam, de ugyanakkor tekintettel voltam az egyéb szükségletekre is. Abban az évben került használatba ez a tankönyv, amikor a már említett Tolnai Ottó és Fehér Kálmán voltak a tanítványaim. Hadd jellemezzem egy példával az akkori iskolai viszonyokat, az iskolának ezt az irigylésre méltó demokratikus légkörét, meg azt a tanár—diák viszonyt is, ami köztünk volt. Érdekelt, hogy használják a tankönyvet. Elmentem az osztályukba, mert az volt a legeszesebb osztály afféle poétapalánták és más jó íráskészségű gyerekek jártak oda, Dancsó Jenő ta-

A Sinkó-díj átadásán, 1984.

nított egyébként abban az osztályban. Mondhatom, hogy azok az észre vételek, azok a majdnem kritikai hangok, amelyek a könyvemmel kap csolatban a diákok részéről, Tolnai meg Fehér Kálmán részéről is el hangzottak, számomra igen fontosak, jelentősek voltak, úgyhogy többet értek nekem, mint az a néhány hivatalos recenzió, amit olyan nagy pedantériával és szakmabeliséggel írtak a könyv méltatói. Annyira, hogy amikor 1962-től megindult a rendszeres tankönyvkiadás, aminek én is résztvevője voltam (Bori Imrével együtt készítettük ezeket a középisko lai magyar tankönyveket), még akkor is szívesen emlékeztem vissza azok ra a megjegyzésekre, észrevételekre, amelyeket mondjuk egy Tolnai Ottó tett.

15 éves korában...

15 éves korában, igen. És igaza volt, például abban, hogy én túlságosan elzárkózom a legmodernebb magyar költészettől. Az időméresem meg állt valahol, a legjobb esetben József Attilánál, pedig végig kellett volna követnem a költői alakzatokat, formákat, műfaji változásokat, stílusbel módosulásokat, egyebeket, amelyek a legújabb kori magyar költészetre jellemzőek. Igaza volt.

Zenta igen sok tekintélyes értelmiségit adott a jugoszláviai magyar kul túrának. Különféle viccek is keringtek ezzel kapcsolatban, de komolyabban meg kellene vizsgálni, miből eredt, hogy Zentának a háború uta ilyen komoly intellektuális potenciálja volt.

Ezen el kellene gondolkoznom. Aránylag sok középiskolása volt, és még több lett volna, ha 1928/29-ben nem szüntetik meg a főgimnáziumot, de így is viszonylag sokan jártak Szabadkára. Zenta mezővaros volt, mert ahogy kissé csúfolódva mondták, az „ülő iparosok", tehát cipészek, suszterek, szabók városa, ennek ellenére kialakult egy elég erős fiatal értelmisége is. Persze nem azokra az aranyifjakra, úrifiúkra gondolok, akik tíz esztendeig is tanultak az egyetemen, és soha nem végeztek semmit, ha nem éppen a földműves, iparos, legfeljebb kistisztviselői rétegből származó gyerekekre, ők voltak azok, akik az értelmiségi légkört megpróbálták megteremteni. Szervezkedéssel, könyvek kölcsönzésével, társas életükkel. Azt hiszem, nem véletlen, hogy valóban a háború után elég sok Zentáról Újvidékre került ember jutott jelentős pozícióhoz a tartományban. Persze ezt egy összehasonlító értelmiségszociológiai vizsgálat jobban ki tudná mutatni és megmagyarázni, mint én itt e pillanatban ad hoc teszem, de ha időm és kedvem tartja, lehet, hogy egyszer még ezt is megvizsgálom egy tanulmányban.

Mint iskolaigazgatót milyen elvek vezérelték az oktatás megszervezésében?

Abban az időben az én szervezőmunkámnak ma már szinte primitívnek látszó céljai voltak. Iskolahelyiség, költségvetési keret, káder biztosítása, ez mind olyasmi, amire később már nem magának az iskolaigazgatónak kellett gondolnia, annak inkább a pedagógiai vezetés lett volna a feladata. Be kell vallanom, hogy arra jutott a legkeveseb időm és lehetőségem, mert míg azon kellett az embernek törnie a fejét, hogy vajon időben beszerezhető lesz-e majd a tűzrevaló, vagy szénszünetet kell megint elrendelni, mint az előző évben, vagy hogy hasznavehetetlen a falitábla, vagy nincs térkép vagy más efféle, addig pedagógiai vezetésről nem nagyon gondolkodhatott.

A tanári kar, amely eleinte jóformán kizárólag öregekből állt, később feltöltődött fiatalokkal, akik a pedagógiai főiskoláról, később pedig a belgrádi és zágrábi egyetemről érkeztek, úgyhogy a zentai gimnázium elég jó hírnévnek örvendett. Ezt nemcsak én, az egykori iskolaigazgató és a gimnázium egykori tanára mondom, hanem hivatalos inspekciók jegyzőkönyvében is ilyen értékelés olvasható. Például Lőbl Árpád is rendkívül csodálkozott azon, hogy a körülményekhez képest milyen rendezett viszonyok uralkodnak abban a gimnáziumban, neki pedig hosszú és gazdag pedagógiai tapasztalata volt, és sok iskolában megfordulva látott nagyon sok rendezetlen állapotot is.

Doktor Szeli István „önéletmondásának" harmadik fejezetéhez, az 50-es évek második feléhez értünk. Ettől kezdve a jugoszláviai magyar szellemi élet olyan eseményeinek volt részese, amelyeknek ma már nagyon kevés tanúja van.

Kezdjük talán ezt a fejezetet onnan, hogy 1956 nyaráig voltam a zentai gimnázium igazgatója, akkor ismét nagy átszervezés volt, egyesült az addig külön működő magyar és szerbhorvát tannyelvű gimnázium. Két dudás nem kellett egy csárdában, úgy véltem, hogy hasznosabb lesz a munkám a magyar nyelv és irodalom oktatása számára, ha nem maradok igazgató, hanem közvetlenül a szakom körében végzem a munkám. Így kerültem hét esztendei iskolaigazgatás után, 1956 őszén megint közel a szakomhoz, az akkor még létező zentai járás tanügyi osztályára mint tanfelügyelő, és körülbelül másfél évig láttam el ezt a feladatkört. Az volt a feladatom, hogy Horgostól Moholig, tehát a zentai járás területén, az egész felső Tisza-vidéken látogassam az iskolákat, elemezzem, figyeljem a magyartanárok munkáját, és amiben lehet, segítsek nekik, támogassam őket. Nem volt éppen könnyű szolgálat, télen-nyáron kellett végezni, hetente legalább kétszer-háromszor terepen kellett lennem, és az akkori közlekedési viszonyok is megnehezítették a munkát. Reggel ötkor indultak ki az autóbuszok Zentáról, tehát négykor kellett kelni, akár decemberben vagy januárban is, és ez a munka egész 57 végéig tartott.

1957. december második felében értesített Újvidékről Zaga Krdžalić, a tartományi tanügyi hivatal vezetője, hogy megkaptam Budapestre az ösztöndíjamat azonnal csináltassam az útlevelemet és induljak. Nagyon kevés volt az idő, mert még 57 folyamán be kellett szerezni az útlevelet is, le kellett menni Belgrádba a Nemzeti Bankba devizáért, és minden egyéb teendőimet el kellett intéznem, főleg megtudnom, hogy addig ki gondoskodik a családom eltartásáról.

Meg kell azonban jegyezni, hogy engem már 53-ban is kiküldött egy ízben a tartomány, méghozzá Helsinkibe. Akkor már az útlevelet is beszereztem, de az utazás az utolsó pillanatban elmaradt, mert olyan értesüléseket kapott a tanügyi főhatóságunk, hogy a helsinki egyetemen a magyar nyelvet és irodalmat olyan formában, ahogy arra nekünk szükségünk lenne, nem oktatják. Finnugorisztikát igen, de az mégsem a legfontosabb diszciplína az újvidéki Bölcsészettudományi Kar megnyitandó magyar tanszékén.

1957 végén fölutaztam Pestre, és egész március utolsó napjaiig ott tartózkodtam. Ez alatt a három hónap alatt mindössze azt sikerült elérnem, hogy megszereztem a jóváhagyást a magyar oktatásügyi hatóságoktól a továbbtanuláshoz illetve a vizsgák letételéhez. A két ország között abban az időben még nem volt semmiféle államközi egyezmény, amely kölcsönösen szabályozta volna egymás országában a stúdiumokat, az egyetemi vizsgákat, doktorátust vagy bármi mást, és éppen ezért csak rendkívül sok nehézség árán sikerült ezt kitalpalni. Nap mint nap járkáltam minisztériumtól nagykövetségig, rektortól dékánig és egyéb instanciákig. Meg kell mondanom, hogy ott sem az egyetem volt az, amely bármiben is akadályozott, hanem a hivatalok, a miniszteriális főhatóságok és egyebek. Március végéig sikerült beszereznem azt az engedélyt, amely alapján szabad vizsgaterminusokat kaptam hallgatási kötelezettség nélkül. A rektor ezzel bocsátott el: „Kérem, akár már holnap leülhet, kinevezem

a vizsgabizottságot, és mind a 27 előírt vizsgát akár holnap is leteheti" Ezt persze nagyon nehéz volt elképzelnem, mert többek között mondjuk finn nyelvből is kellett volna tudnom valamit. Én tanultam még annak idején Kettunen Laurinál 42-ben, 43-ban finnül, de az olyan régen volt, hogy mind elpárolgott a fejemből.

Arra tehát nem vállalkozhattam, amit a rektor közölt velem, de meg állapodtunk abban, hogy 1958-ban háromszori fölutazással megpróbálom letenni az összes előírt vizsgát. Az egyetemi rektori hivatal ugyanis nem fogadhatta el az egykor Horváthnál, Pais Dezsőnél letett vizsgáimat. Ugyanarra az egyetemre iratkoztam, mint 1942-ben, de volt egy (talán 52-ből származó) rendelet, amely kimondta, hogy — az ő kifejezésükkel élve — a „fordulat esztendeje" előtti időkből csak befejezett stúdiumokat, tehát oklevelet ismernek el. Hiába volt meg valakinek például az abszolutóriuma is, a lehallgatott négy esztendeje az összes vizsgákkal, ha nem volt meg a záróvizsgája, az úgynevezett államvizsga, azzal nem tehetett semmit. Ha diplomához akart jutni, akkor mindent újból elölről kellett kezdenie. Így azután az én néhány félévem, letett vizsgám, szorgalmi jegyem, kollokviumom is elúszott, és olyan kilátások elé néztem, hogy mindent elölről kell kezdenem. Abban állapodtunk meg a rektorátuson, hogy júniusban teszem le a vizsgák első előírt körét, majd októberben a másodikat és decemberben a harmadikat. Júniusban letettem az első négy szemeszter összes vizsgáit, azzal a dolgomnak körülbelül felét már be is fejeztem, de a következő vizsgaalkalomra októberben már nem jutottam fel. Tudniillik egy álló esztendeig hiába kopogtattam a belgrádi magyar nagykövetség ajtaján, nem kaptam beutazási vízumot. Egy évig jártam Belgrádba, folyton sürgetten a követségen, de Pest nem hagyta jóvá, így azután ők sem adhatták ki. Amikor azután a következő évben, 59 júniusában végre felkerültem, akkor ezen okulva mindent egyszerre le akartam tenni, magán a diplomavizsgán kívül, ami egy nagyobb írásbeli dolgozattal járt, mert annak a témáját előzőleg nem jelölték ki, így azt előbb meg kellett beszélnünk Júniusban tehát letettem az utolsó szóbeli vizsgáimat, és azzal jöttem haza, hogy majd őszre felmegyek, és a záróvizsgát, a diplomavizsgát is megejtem. Így is történt, decemberben ezt is befejeztem.

Az eredmény elég tűrhető volt, a 27 vizsgából 26 kitűnő, csak finnből nem kaptam kitűnőt, de tekintve hogy az nem volt fő kollégium, és nem számított bele az átlagba, így rektori kitüntetéssel, úgynevezett „vörös oklevéllel" jöttem haza.

Érdekes talán néhány epizódnak a felemlítése az én nem egészen hathónapos pesti tartózkodásomból.

Az egyik élményem Pais Dezsőhöz, a kiváló nyelvészhez fűződik. Nala jártam egy ízben vizsga-ügyeket megtárgyalni, amikor betoppan hozzá a tanszék egyik dolgozója és jelenti: „Most jött Kolozsvárról az egyik kolléga, eléggé nyugtalanító hírekkel, az ott működő Bolyai Egyetem önállóságának a kérdése merült fel és más egyéb. A Ferihegyi repülőtérről egyenesen idejött az egyetemre, és sürgősen szeretne a professzor úrral beszélni." Pais Dezső rám nézett, azt mondta, jöjjön velem. Elmentem vele egy kisebb

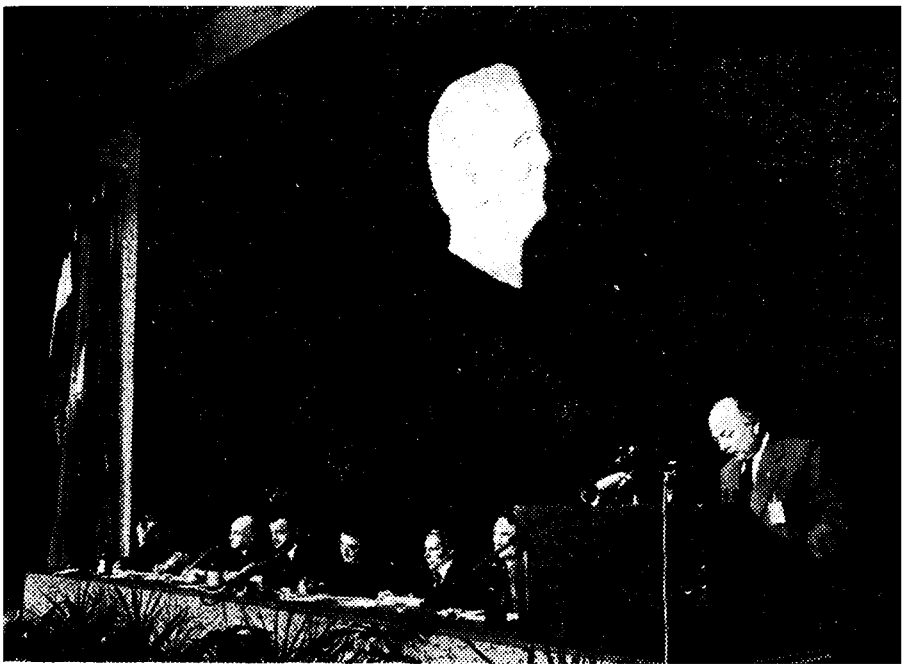

Szerbia Kommunista Szövetségének VIII. kongresszusán, 1978.

terembe, ott már az egész tanszék tanári kara tárgyalta az ügyet, eléggé izgatott állapotban folyt a diskurzus. Valakinek egyszercsak eszébe jutott, hogy íme, ott ül köztük egy idegen, jó lesz hát óvatosnak lenni. Akkor Pais bemutatott a jelenlevőknek: „Egykori hallgatóm Jugoszláviából." Rögtön azzal a kérdéssel fordultak hozzám: maguknál mi a helyzet? Mondom, én azzal az újsággal szolgálhatok, hogy nálunk most nyílik az egyetem, és magam is érdekelve vagyok annak a munkájában, ezért is vagyok e pillanatban Pesten. Persze azonnal fölengedett a hangulat, és mindenki kereste az úgynevezett „délvidéki" kapcsolatokat, Bárczi Géza kijelentette, büszke arra, hogy zombori származású, ott járt középiskolába, ismét mások más kapcsolatokat kerestek, de a legszellemesebb persze megint Pais volt, aki azt mondta: „Be kell vallanom, énnekem más kapcsolatom nincs, csak az, hogy a kiegyezés évében az én Flóra tantim Szabadkára ment férjhez." Ennyi volt az ő kapcsolata velünk, de egyébként rendkívül nagy szívélyességgel fogadott mindig. Például akkor is, amikor nyolc szemeszter anyagából egyszerre kellett nála vizsgáznom. Az adjunktusa (most tanszékvezető tanár, Fábián Pál) kísért be hozzá, aki már részletesebben is tájékozódott az én kérdésemről, előadta, mi járatban vagyok. Pais azonnal elővette a naptárt: „Kérem, június 17-én délután 4 órakor jelentkezik itt nálam." Megköszöntem és miután eltávoztunk, kérdezi Fábián Pál barátom: „Tudod, ez mit jelent?" Mondom, azt, hogy a jelzett napon, a jelzett órában nekem itt kell lennem, és nyolc szemeszterből levizsgáznom. „Sokkal többet — mondja ő

—, tudniillik Pais több mint negyven esztendeje azon a napon, abban az órában a Belvárosi Kávéházban a tarokkpartiját tartja, és meg nem történt meg, hogy azt valamiért elhalasztotta volna. Hát vedd tudomásul, hogy ez rendkívül nagy megtiszteltetés a számodra, hogy a tarokkpartit feladta a vizsga érdekében."

Amikor hazatérve elmentem Zora Krdžalićhoz jelentéstételre, azzal fogadott, hallotta, hogy bizonyos nehézségeim vannak a vízummal, de majd odahat, hogy a magyar hatóságok biztosítsák a zavartalan felutazásomat a vizsgákra. De megköszöntem a jóindulatát, mondván, hogy erre többé nincsen szükség, mert íme a diploma. Nagyon megörült, hogy ennyi időt „megspóroltam". Tekintve — mondta — hogy úgyis négy évre irányoztak elő az ösztöndíjamat, használjuk fel ezt a maradék, megtakarított két esztendőt arra, hogy a doktori fokozatot is megszerezzem, de okulva az előbbieken, nem Pesten, hanem itt, Jugoszláviában.

Felmentem Zágrábba Sinkó Ervinhez, aki már 1959 őszén megkezdte előadásait, hogy megbeszéljük a teendőket, a témát és minden részletét. Sinkó az egyetemi előadásait a felvilágosodás korával kezdte meg (1961-ben már meg is jelent a Magyar irodalom című könyve, amely a felvilágosodás köréből tartott előadásait tartalmazta). Neki is nagyon jól jött volna, ha ebből a témakörből választom a disszertáció anyagát. Őt főleg az érdekelte, hogy mit lehet még földeríteni a jozefinizmus és a jakobinizmus eszmekoréből a mi vidékünkön, pontosabban, hogy ezek az európai eszmeáramlatok miként hatolnak be a magyar irodalom vérkeringésébe. Abban állapodtunk meg, hogy Hajnóczi Józsefnek, a magyar jakobinus mozgalom egyik vezető alakjának az életéből és munkásságából vizsgálok meg egy bizonyos korszeletet, főleg azokat az éveket, amikor itt nálunk Szerém vármegyében, Vukováron volt alispán, ez pedig 1786-tól 1790-ig, II. József haláláig tartott. Ezzel annál is inkább érdekes és érdemes volt foglalkozni, mert a Hajnóczi szóló magyar szakirodalom, így Bónis Györgyé, Csizmadia Andoré és másoké is rámutat arra, hogy Hajnóczinak erről a korszakáról a magyar szakirodalomnak nemigen van tiszta képe. Az erre vonatkozó iratok ugyanis mind a zágrábi állami levéltárban vannak, amelyekhez egész addig nem lehetett hozzáférni. Körülbelül két évig tartott a munka, főleg a zágrábi levéltár anyagán dolgoztam, de többször felmentem Pestre is. Az Országos Levéltárban különösen Benda Kálmánnak, a korszak kiváló ismerőjének a támogatását élveztem, aki nem sokkal korábban jelentette meg A magyar jakobinusok iratai című hatalmas, háromkötetes munkáját, és nemcsak azzal, hanem egyéb tanácsokkal is szolgált a kutatásban.

1962 nyarán adtam át a disszertációm kéziratát, de ennek megvédésére csak 1962 novemberében került sor. Sinkó gondoskodott arról, hogy ne tétlenkedjek, és már 1962 májusában, júniusában részt vegyek a tanításban az egyetemen, amire érthetően szükség volt, sőt eléggé sürgős is volt, mert abban az időben káder szempontjából elég fölszereletlen volt a Magyar Tanszék.

Ősszel az új tanév kezdetén a tanszéki ülés határozata alapján az irodalomelméletet vettem át, amit addig a diákok szerb nyelven hallgattak, az-

után verstant és stilisztikát, amit semmiféle nyelven nem hallgattak, valamivel később pedig az esztétikát is, főleg esztétikatörténetet, az sem volt addig képviselve. Kezdetben tehát afféle mindenes oktató voltam, még módszertant is adtam elő, mert egyike voltam azoknak, akiknek a legtöbb tanári gyakorlata volt.

A XVIII—XIX. század magyar irodalmát Sinkó halála után vettem át 1967 márciusában. Sajnos időközben, 1963-ban eltemettük B. Szabó Györgyöt is, ami megint rendkívül visszavetette a tanszéki oktatást, mert át kellett csoportosítani az oktatandó tárgyakat, és akkor már mind több szó esett egy hungarológiai intézet megalakításáról is. Már 1966-ban, 67-ben megkezdődött erről a tárgyalás, kezdetben még Sinkó is részt vett az első üléseken, ő is felvázolta az elképzeléseit arról, mit is kellene ennek az intézetnek csinálnia. A gyakorlati munkát, a szervezés munkáját egy külön kis munkacsoport végezte, annak a vezetésével engem bíztak meg.

Megszületett tehát az elképzelés, a nagy terv az intézet megalapításáról, de még sok mindent kellett tenni ahhoz, hogy valóban meginduljon a munka. 1968-ban készült el az a tervezet, amelyet a Bölcseszettudományi Kar jóváhagyott, és 1968 júniusában a kari tanács megbízott az alakítandó intézet ügyvezető igazgatói teendőinek ellátásával. Rengeteg munka járt ezzel, mert 69-ben került sor a Tanszék tízéves fennállásának megünneplésére is, és szerettük volna, hogy 69-ben már a Hungarológiai Intézet is megkezdje munkáját. Ha visszagondolok arra, hogy a Tanszék 1959-től 69-ig, tehát az Intézet tényleges munkájának az elindításáig mi mindent végzett, és hogyan készítette elő a talajt, akkor azt kell mondanom, hogy e tíz év alatt felnevelődött egy olyan fiatal, tehetséges kutató- és tanárgárda, amelyre azután az Intézet megalapításakor már nyugodtan lehetett számítani. Tanszék nélkül valóban az Intézetet se lehetett volna megnyitni, de így is egy kissé az autogenézisnek, az önnemzésnek a módszerével született meg, akárcsak maga a Tanszék. Mert amikor a Bölcsészkar megalakult, elvben már jóváhagyták legfelsőbb oktatási hatóságaink a magyar tanszék megnyitását is. Már 54-ben részt vettem egy értekezleten a bölcsészkari dékáni hivatalban, amely a Tanszék megnyitásának a lehetőségéről tárgyalt. Engem azért hívtak oda, mert azt várták tőlem, hogy a terepi igényekről számoljak be, mivel több évig voltam iskolaigazgató, és a terepen is láttam, milyen káderhiányokkal küszködünk.

De hiába születtek meg már 54-ben az elvi határozatok, a Tanszék egész 59-ig nem működött, noha 59-ben is azok álltak a Tanszék rendelkezésére, akikkel már 54-ben meg lehetett volna kezdeni a munkát. Mindössze az történt, hogy 1957-ben megnyitották a magyar lektorátust, amely abban nyújtott segítséget a magyar hallgatóknak, hogy nyelvileg felkészítette őket a magyar nyelvű oktatás ellátására, de maga a Tanszék csak 59-ben kezdte meg a munkáját. Ezt csak azért említem, mert a Hungarológiai Intézet is voltaképpen egy autogenézis eredménye. Nagyon sok mindent meg kellett oldanunk az Intézet munkájának a beindítása előtti periódusban. Ilyen kérdés volt például az elhelyezés, a költségvetési tervek kidolgozása, a felszerelés, a káderek biztosítása, a munkatervek elkészítése, a folyóirat meg-

indítása, a kapcsolatok kiépítése mind a belföldi mind a külföldi tudományos intézetekkel, azután az Intézet társadalmi képviselete.

Végre 1969 februárjában megindult a munka, úgyhogy amikor a Tanszék fennállásának tizedik esztendejét ünnepeltük, akkorára az ország minden tájáról és külföldről is érkező vendégeknek a kezébe tehettük a Tanulmányok című könyv első kötetét, meg a Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményeinek az első, akkor megjelent számát.

Addig már két intézetet is alapított a Bölcsészkar, a Történelmi Intézetet és a Szerbhorvát Lingvisztikai Intézetet, de nem másolhattuk a már meglevő intézetek munkaformáit, és nem igazodhattunk az ő terveikenz. A Hungarológiai Intézetnek a koncepciója egészen más volt. Úgy véltük, hogy nekünk nemcsak a nyelvet, vagy csak az irodalmat kell vizsgálnunk, illetve nem maradhatunk meg e szűk körnél, hanem a művelődéstörténet felé is ki kell tekintenünk, akárcsak a néprajz, és főleg a komparatisztika felé is, tehát sokkal szélesebb körben kell mozognunk. Ez tette nehézzé és egy kissé összetetté a szervezés munkáját is. A lingvisztikai vagy akár a történelmi intézet egyértelműen a tartományi tudományügyi érdekközösség anyagi támogatása alapján működött. Nálunk felmerültek olyan kérdések például, hogy a szerbhorvát—magyar nagyszótárnak a kiadása, amit szintén tervbe vettünk, nem csupán a nyelvtudomány ügye, hanem az oktatásé is. Vagy például a művelődéstörténeti kutatásaink érdeklik a tartomány művelődési érdekközösséget is, tehát legalább három érdekközösségnek kell finanszírozni ezt a munkát. És bizony ott, ahol anyagiakról van szó, ott az érdekközösségek egymás közötti viszonya miatt se volt olyan könnyű a szervezési problémák megoldása. Ezért a mi intézetünknek sokkal több nehézséggel kellett megküzdenie, mint a másik kettőnek.

Térjünk még vissza néhány szó erejéig a Tanszék megalakulásának körülményeihez. Melyek voltak azok az erők, amelyek szorgalmazták, támogatták a Tanszék megnyitását, és melyek azok, amelyek ez akadályozták?

Erre azt mondhatom, hogy a pártszervek is szorgalmazták a Magyar Tanszék munkájának mielőbbi megszervezését és beindítását viszont magán az egyetemen voltak bizonyos visszahúzó erők, amelyek ha nem is gátolták, de bizonyos intézkedésekkel, adminisztratív nehézségekre való hivatkozás sal, sok minden egyébbel mégiscsak oda hatottak, hogy a Tanszék nem indulhatott meg időben.

A pártfunkcionáriusok között B. Szabó igen tekintélyes helyet foglalt el. Milyen volt az ő magatartása?

Igen, B. Szabó az egyetemi és főiskolai pártszervezet titkára volt. Az 50-es években nem voltam vele szoros kapcsolatban, de azt tudom, hogy a maga módján megtett mindent, amit meg lehetett tenni. Sajnos, meg kell mondanunk, neki sem volt egyetemi oklevele. Így azután, amikor először a főiskolára, majd az egyetemre került, vele kapcsolatban is merültek fel prob-

lémák, mint ahogy azoknak a foglalkoztatása ügyében is, akik mindjárt 1959-ben kerültek a Tanszékre megfelelő egyetemi végzettség nélkül. Amikor én jelentkeztem munkára, akkor az első, nem éppen epetlen megjegyzések úgy hangzottak, hogy én melyik pedagógiai főiskoláról jövök.

Vagy mondhatok más példát is. 1960-ban, amikor a Sinkó Ervinnel való megbeszélésünk során megállapodtunk a disszertációm témájában, akkor azt Sinkó a kari tanács elé terjesztette. Az első megfogalmazás így hangzott: Hajnóczi és a délszlávok (ilyen címmel jelent meg 65-ben a könyv is). Ezt így nem fogadták el a kari tanács szervei, mondván, hogy egy disszertáció címének pontosan meg kell jelölnie a tárgykört, a témát, ebből viszont ezt nem lehet megállapítani, és tessék átfogalmazni. Akkor egy tudóskodóbb címen futott tovább a téma: Hajnóczi József és a magyar jakobinus összeesküvés délszláv vonatkozásai. Így már elfogadták, mert itt már precizen megjelöltük a témát. De olyan probléma is felmerült ezzel a témával kapcsolatban, hogy ezt nem lehet elfogadni irodalomtörténeti disszertációnak, mert ez nem irodalom. Akkor nekem ismét magyarázkodnom kellett, hogy itt XVIII. századról van szó, és az írónak, az irodalomnak a fogalma a XVIII. században nem azonos az irodalom mai fogalmával, mert például egy Goethe természettudós is volt, meg fizikai problémákkal is foglalkozott, színelmélettel, és azt hiszem még mindig az ő nevéről nevezik az emberi csontrendszernek egy bizonyos apró csontocskáját, de volt festő, grafikus is. Vagy hivatkozhatunk egy Rousseau-ra is, aki nemcsak az európai szentimentális regényt teremti meg mint író, hanem ott van a Contract social-ja is, a Társadalmi szerződése. Éppen így Hajnóczi Józsefnek, a közírónak, a jogásznak, a jogtörténésznek szintén vannak irodalmi kapcsolódásai is. Közelije volt Kazinczy Ferencnek, Verseghy Ferencnek, nyersfordításokat készített latin és horvát nyelvű pasquilusokról, márpedig a magyar jakobinizmus szellemének, mozgalmi irányainak ismerete nélkül nem lehet elképzelni a magyar felvilágosodás irodalmát. Ezeket a szellemi áramlatokat egyszer alaposan meg kell vizsgálnunk, honnan erednek, milyen irányúak, hogyan befolyásolják a szépirodalmat már csak személyi kapcsolódásukon keresztül is — érveltem, míg aztán nagy nehezen elfogadták, hogy ez mégiscsak lehet irodalmi disszertáció témája is. Az ilyen apróságok mindig leállítottak egy-egy folyamatot, vagy legalábbis megbolygatták annak sima menetét.

Önnek annak idején volt betekintése abba, hogyan lett Sinkó a tanszékvezető tanár? Szó esett például Mladen Leskovacról is.

Pontosan nem ismerem a hátterét, de annyit mondhatok, hogy Mladen Leskovacot egy rendkívül segítőkész embernek ismertem meg, aki például — már jelen voltam magam is azon a tanácskozáson — egyszerűen visszautasította azt az elképzelést, hogy a magyar tanszéknek szerbhorvát nyelven kell működnie azért, hogy ne „szigetelődjön el", és hogy magyarul nem tudók is részt vehessenek az előadásokon. Megjegyzem, a belgrádi egyetemen a francia, angol, német és egyéb tanszékeken előadtak sok irodalomtörténeti és egyéb tárgyat szerbhorvát nyelven, noha francia, angol vagy német tárgykörről volt szó. „Ennek anyanyelvi katedrának kell lenni" — hangoztatta Leskovac, és többek között neki is köszönhető, hogy a Magyar Tanszék végül is anyanyelvi tanszék lett.

Véleménye szerint mi volt a döntő abban, hogy Sinkóra esett a választás?

Sinkó is azok közé tartozott, akiknek tudvalevőleg nem volt egyetemi szakképesítése. Ugyanakkor azonban a Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia rendes tagja volt. Márpedig az egyetemi statútum kimondta, hogy az akadémia tagjait fel lehet kérni egyetemi tanári teendők ellátására. Ez volt a legális útja Sinkónak, az akadémiai tagsága.

Ki volt az, aki ezt a javaslatot előterjesztette, vagy akitől az ötlet származik?

Én annak idején Nagy Józsefről (ő már sajnos nem él) és Farkas Nándortól hallottam bizonyos részleteket. Úgy tudom, hogy ők jártak nála Zágrábban, ők kérték fel (azt hiszem, Nagy József abban az időben a tartományi szkupstina alelnöke volt). Hogy aztán azonnal elvállalta-e vagy valamivel később, gondolkodási idő után, nem tudom pontosan, de azt tudom, hogy az ő nagy tekintélyére mindenképpen szüksége volt az akkor megnyíló tanszéknek.

Abban a pillanatban valóban nem volt egyetemi végzettségű ember a Vajdaságban, aki még elvállalhatta volna ezt a tisztséget?

Penavin Olga volt az egyik, aki oda is került, ő a kezdetektől nyelvészetet adott elő. Később jött Balázs Piri Aladár, viszont tudtommal más nem volt, aki erre egyben alkalmas is lett volna, mert az alkalmasság tudvalevőleg nem csak az oklevéltől függ. Még sokáig kellett várni, míg feltöltődik „fiatalokkal" a tanszék, akik közül néhány, mint én is, azóta már nyugdíjba került.

Konkrétan kikkel volt abban az időben a legtöbb vitájuk, amikor a tanszék konstituálódott, és milyen érvekkel szegültek szembe a tanszék létrehozásával?

Nem volt ez nyílt ellenállás, inkább lebecsülésről, kellemetlen megjegyzésekről meg adminisztrációs nehézségek támasztásáról lehetett szó. Emlékszem, a tanszék megnyitásának napján, amikor Sinkó a székfoglalóját tartotta, valaki ezzel nyitott be a Bölcsészkarra: „Hol lehet itt beiratkozni egyetemi tanárnak?" És más efféle apró kis tűszúrások is jelzik, hogy nem mindenkinek tetszett, hogy íme mégiscsak létrehozták ezt a tanszéket, amelytől oly sokat vártunk. Persze a legnagyobb akadály mindig a bürokrácia, az adminisztráció felől jött: hogyan szövegezzék meg azt az egyetemi statútumot, amely tolerálja bizonyos ott működő embereknek, hogy nincs egyetemi oklevelük? Abból is gyakran adminisztratív akadályok keletkeztek, hogy lehet-e valaki egyidejűleg a Tanszék vizsgázója és vizsgáztatója is

Tény azonban, hogy a formális kvalifikációra való hivatkozás mögött okokat és más jellegű ellenállást takart...

Biztosan, amit én itt nem tudnék egyértelműen megnevezni. Talán félénkenység, talán egyféle olyan félelem, hogy itt olyan kivételt teszünk, amilyenre más tanszékek nem számíthatnak, vagy más efféle is közrejátszhatott. Ezzel szembe kellett nézni, s bizonyos politikai erőknek is színre kellett néha lépniük, hogy az ilyen-olyan ellenállásokat leszereljék.

Valóban nagyok lehettek a kádergondok, ugyanis Magyarországról is kaptak segítséget.

1962-ben Kovács Kálmán jött Debrecenből, két évig volt itt, és miután ő eltávozott, akkor jött Gergely Gergely, szintén két évre (sajnos egyik sem él már). Az államközi egyezmény lektorok cseréjét irányozta elő, viszont mi azt mondtuk, hogy nekünk lektorra nincs szükségünk, ez anyanyelvi tanszék, és anyanyelven el tudjuk látni a teendőket, nekünk inkább irodalomtörténészre volna szükségünk. Így, ilyen minőségben jöttek, és noha kezdetben talán még Gergely is lektorként szerepelt a hivatalos papírokon, mégis irodalomtörténetet adtak elő, mindketten a XX. századból. Gergely Gergely a regénytörténetből tartott kollégiumot, Kovács Kálmán az újabb magyar költészet és prózairodalom köréből. Négy év múlva átadtuk a kiküldött lektor munkahelyét a maribori főiskolának, és azontúl oda küldték a lektort, mert ott nagyobb szükség volt rá, mint nálunk.

Az ő alkalmazásuk nem talált ellenállásra?

Nem mondhatom, sőt mind a ketten igen jól érezték és feltalálták körünkben magukat, és a kollégák a többi tanszékről is jó viszonyban voltak velük.

Milyen volt a hallgatók érdeklődése a Tanszék iránt?

Mindjárt az első évben 34 hallgató iratkozott be az első évre, és érdekes, hogy ez a szám nem nagyon csappant meg a későbbiek folyamán sem. Pedig nálunk az egyetemi reformok egymás után jöttek, állandóan különféle átszervezési izgalmaknak voltunk kitéve, ami aztán meg is bosszulta magát, mert például volt olyan esztendő, amikor az úgynevezett második fokozaton, amely egyetemi oklevelet adott a hallgatóknak, mindössze három hallgató maradt. Az első fokozaton azonban, ha nem is 30, de huszonvalahány hallgató mindig volt. Most évek óta nem kísérem már figyelemmel, de úgy gondolom, hogy ma is van akkora száma a beiratkozóknak, az első éveseknek, mint más tanszéken. De ez is érthető, mert voltaképpen nálunk nem csak tanárképzés folyt, különösen kezdetben. Tőlünk várt az összes kulturális intézmény, testület, szerv megfelelő kádert, a Rádió, később a Televízió, az újságszerkesztőségek, a különféle kulturális intézmények, szervek,

egyesületek mind végzett magyartanárt kívántak. Még színészeket is képeztünk abban az értelemben, hogy volt külön kollégium, amely a magyar ejtést, a fonetikát tanította, különösen az olyan személyeknek, akik rádióbemondók, színészek lettek; több fiatal színész is beiratkozott hozzánk. Rugalmasaknak kellett lennünk mind a tanterveinkben, mind a kutatás területén, és a „mindenesség" kissé megnehezítette a dolgunkat.

Az intézet is már 1969 februárjában megkezdte munkáját és legalábbis kezdetben úgy látszott, hogy szépen gyarapodik majd, mind személyi állománya, mind pedig kutatási témaköre, kapcsolatai, rendezvényei tekintetében. Így az én személyes pályaképemben már új mozzanat nem is adódott, illetve ami történt, az szorosan kapcsolódott az intézeti és a közéleti munkához. Egészen 1976-ig, tehát hét év alatt sikerült az Intézetet felfejlesztenünk, úgyhogy míg 1969 februárjában csak három állandó munkaviszonyban levő dolgozója volt, 1976-ban már tizenöt. Ezenkívül el kell mondani még azt is, hogy önálló épületet is kapott, abban kezdte meg dokumentumtárának és könyvtárának a fejlesztését, tanácskozó és munkaszobák álltak a rendelkezésére, és úgy látszott, hogy minden a legnagyobb rendben halad. 1976-ban azonban bekövetkezett az addig külön igazgatás alatt levő intézeteknek az egybekapcsolása a Bölcsészettudományi Karral. Igaz, hogy a Bölcsészettudományi Kar volt mind a Történelmi Intézetnek, mind a lingvisztikainak, mind pedig a hungarológiainak a megalapítója, de a „köldökzsinór elmetszése" után ezek önálló intézetekké váltak, önálló igazgatással és pénzügykezeléssel stb.

Az integráció úgy következett be, hogy a megfelelő intézetek a megfelelő tanszékekkel egyesültek, ami — itt rögtön mondjam ki — szerintem csak egy egyszerű fúzió volt, de nem szerves összekapcsolása sem a témáknak, sem a munkának, még kevésbé az itt vagy amott dolgozó embereknek. Tehát nem egy vegytani, hanem csak egy egyszerű fizikai folyamat játszódott le.

Persze ennek előnyei is lehettek volna, mert az integrált Intézet most már 29 emberrel dolgozott, és nagyobb, összetettebb feladatokat is vállalhatott volna magára. Csakhogy itt is, mint nálunk általában minden reformnál, legyen az gazdasági, iskolai vagy egyéb, azt hiszem 1976-ban sem gondoltuk végig, hogy milyen következményekkel jár mindez. Igen üdvösnek és célszerűnek látszott az integráció tegyük föl egy mezőgazdasági karon, ahol a megfelelő kari tanszékkel egy magnemesítő intézet társul, és azután a kutatás, a legfrissebb tudományos eredmények azonnal bevihetők az oktatásba, sőt a társult munkával való kapcsolatok is kibővíthetők. Az ilyen integráció anyagilag is hozzájárulhat az így egységesített intézetek fejlődéséhez. Hasonló eredménnyel járhatott és járt is mondjuk az orvostudományi kar és a megfelelő orvostudományi intézeteknek, vagy a technológiai karnak a megfelelő intézettel való egybekapcsolása. A társadalomtudományokban ez már nem járhatott ilyen eredményekkel, mert azokban a kutatásnak alig lehettek a gyakorlatban, a termelésben is felhasználható vonatkozásai, mint a természettudományoknál. Mi is megpróbáltuk, hogy a munkacsere elvének, a társadalmi igényeknek megfelelően végezzük feladatainkat az integrált intézetekben, csakhát a „társadalmi megrendelés" itt összehasonlíthatatlanul

jelentéktelenebb volt mint a természettudományi és egyéb karokon. Hogy csak egyetlen példát említsek: egy igen neves... talán úgy mondhatnam, szerv fordult hozzánk azzal a felkéréssel, hogy készítsünk egy szerbhorvát—magyar szakszótárt az ő használatukra. Mi ezt el is vállaltuk, méghozzá a tartományi tudományügyi érdekközösség árjegyzéke szerint. Kimutattuk, hogy ennyi ember kell rá, ennyi munkaóra, milyen jellegű munka, de rá kell számítani természetesen a különféle adónemeket, az Intézet felszerelésének a használatát, a fűtést, világítást, az adminisztrációt, sok minden egyebet. És akkor az történt, hogy ez az igen tekintélyes szövetségi szerv vagy intézmény egyszerűen visszalépett, mondván, nekik ezt sokkal olcsóbban megcsinálják azok az emberek, akik egyébként itt is részt vennének a munkában, de egyszerűen szerzői honorárium alapján, mert ott egészen mások az elszámolási kulcsok.

Ez volt az a Katonai Szótár...

Hát igen, nem én mondtam ki. És nagyon sok ilyen próbálkozásunk hiúsult meg, mert úgy látszik, nem voltunk versenyképesek. Itt is természetesen más a helyzet mint mondjuk egy orvostudományi karon. Egy azóta már elhunyt orvos, jó ismerősöm, akivel egy házban laktam, a járványtani intézet professzora mondta, nem tudjuk mi, hogy kell ezt csinálni. Megmagyarázta, hogy pl. „Egy exportvágóhíd vagy más efféle intézmény köteles minden esztendőben egyszer vagy kétszer elvégeztetni velünk azt a bizonyos ellenőrzést, és mi kiküldünk egy csoportot, azok jegyzőkönyvet vesznek, utasítást adnak, és utána tartjuk a markunkat". Sajnos a mi pori ékánk a humán tudományokban nem olyan, hogy akár törvény tenné kötelezővé, mint az ilyen exportvágóhíd-félék esetében, a mi szolgáltatásainkkat.

Tehát az új, integrált intézet, amelynek a társult munkával is szorosabb kapcsolatot kellett volna kiépíteni, nem válthatta valóra azokat a reményeket, amelyeket anyagi vonatkozásban az integrációhoz fűztek. De még mielőtt sor került volna a 76-os fúzióra, hogy ezzel a szóval éljek, nagyon sok vita zajlott le ennek az egyesülésnek a mikéntjéről. Itt is csak néhány példát említek arra, hogy egészen szélsőséges, képtelen elképzelések is születtek, főleg egyféle túlbuzgóságból, mert ezt az integrációt „minden vonalon, minden szinten, minden közegben" végre kellett hajtani, akár szükségszerű, akár pedig csak afféle divathullám, mert hát ilyen divathullámok mindig adódnak nálunk a politikától kezdve a tudományszervezésig, igen széles skálán. Ilyen túlzás volt az az elképzelés is, hogy alakuljon egy egységes lingvisztikai intézet, amely magába foglalná az összes nyelveket, azoknak kutatását, egyetemi oktatását, azután alakuljon egy ugyancsak egységes, minden irodalmat magába foglaló irodalomtudományi intézet, függetlenül attól, hogy milyen nyelvű irodalom vizsgálatáról lenne szó. Egyetlen intézetben történjék minden irodalomnak illetve minden nyelvnek oktatása, kutatása. Nyilvánvaló, hogy ez szinte elképzelhetetlen, mert mi lehetne a munkatartalma egy olyan intézetnek, ahol esetleg még egymás nyelvét sem is-

merik az emberek. Nyilván az angol vagy szerbhorvát szakos nyelvész a magyar nyelvészetbe vajmi keveset tud belesegíteni, és viszont. Egy kicsit emlékeztetett ez az eset arra a vitára, ami valamivel korábban zajlott le, amikor a sajtóban, más szerkesztőségekben sok szó esett a magyar helyesírási szótárhoz készítendő jugoszláviai függelékről. Ott hangzott el például egy olyan vélemény, hogy nem kell nekünk külön szabályozni a latin betűs szerbhorvát nevek írását, egy Karadžić, Popović, vagy nem tudom ki nevét írjuk úgy, ahogy kiejtjük, tehát átírással, mint az orosz szavakat illetve neveket, mert ez — így mondta az illető, aki ezt meg akarta indokolni — „a soknyelvű vidéken élőknek, ennek az itt élő közösségnek az összefajosodását fogja eredményezni". Az „összefajosodás" azt hiszem a nyelvben a legkevésbé fontos mozzanat, és ha fontos egyáltalán valahol, akkor azt nem a nyelvvel kell kezdeni, nem a helyesíráson és a gramatikán.

Ezt Laták István fejtette ki a Magyar Szóban, és erre válaszolta ön, hogy a Magyar Tudományos Akadémia ebben a kérdésben illetékesebb mint a Bácsmegyei Napló.

Igen, pontosan így volt, kisebb sajtópolémiát is folytattam vele, de ha szabad ilyen mosdatlan kifejezéssel élnem, akkor ugyanilyen „túllihegés" volt az is, amit egyik politikusunktól hallottam. Ő azt próbálta bizonyítani, hogy kérem itt Vajdaságban nincs egyetlen egy olyan intézet sem, amely tekintettel lenne más nyelvű kultúráknak a fejlődésére, ápolására is, tehát nem végez összehasonlító kutatásokat, nem tudatosítja a rokonjelenségeket a szellemi fejlődésben, irodalmi fejlődésben, történelemben és így tovább. Természetesen ez sincs így, mert a mi intézetünk már 69-ben úgy indult, hogy majdnem minden, sőt azt mondhatnám, hogy minden témánkat az együttélés, az interetnikus kapcsolat, az irodalmi komparáció jegyében fogalmaztuk meg (a kétnyelvű szótáraink kiadásával), szóval nem volt egyetlen olyan munkaterület sem, ahol ezt az elvet ne érvényesítettük volna.

Mi voltunk azok, akik az Intézet alig egy esztendős fennállása után, első ízben, amióta Jugoszlávia létezik, 1970-ben összehívtuk azt a nagy nemzetközi tanácskozást, amelynek témája a magyar és a délszlav irodalmak kapcsolatának vizsgálata volt. Nemzetközi értekezlet volt ez 70 résztvevővel és nagyon sok előadással, három napig tartott. Ilyen jellege volt tehát a munkánknak kezdettől fogva, és egyáltalán nem áll az, nem állt 75-ben sem, amikor ezek a szavak elhangzottak, hogy Vajdaságban nincs olyan intézet, amely ilyen irányban ténykedne, és ezért kell ez az integráció, ez az újjászervezés, mert ez majd lehetővé teszi egymás munkájának a kiegészítését és nagyobb figyelemmel kísérését.

Nos, hát az ilyen téves nézetekkel, előítéletekkel, felfogásokkal kellett aztán még sokáig hadakoznunk, cikkeznünk, értekezletek hosszú során, tanácskozásokon kifejteni a véleményünket, érvelni, beadványokat szerkeszteni stb. Végül is ennek az egész hadakozásnak, hogy így mondjam, az lett a vége, hogy elfogadták azt az általam képviselt nézetet, hogy legcélszerűbb és legtermészetesebb is, hogy a szerbhorvát lingvisztikai intézet a bölcsész-

kar megfelelő tanszékével, tehát a szerbhorvát nyelv tanszékével lepjen frigyre, ez legyen a történelmi intézettel és a megfelelő tanszékkel, meg aztán a Hungarológiai Intézetnek is a Magyar Tanszékkel kell integrálnia Ez 76-ban meg is történt, de ezzel még nem ért véget a história, mert az volt a baj, hogy magának a tudománynak, kultúrának és oktatásnak a csúcsszerveiben nem történt meg az integráció. Továbbra is létezett tehát egy tudományügyi, egy oktatási és egy kulturális érdekközösség. És ahány érdekközösség, annyiféle káderpolitika, annyiféle finanszírozási logika, elképzelés létezik, és ha ezt egy intézetben kell összehozni, kanalizálni, az rendkívül nehéz. Maga az intézményrendszer nem változott meg semmiben, úgyhogy ennek eléggé súlyos következményei lettek a tervezésben, a kutatási témák elfogadtatásában, kijelölésében, kádernevelésben sok minden egyébben. Én magam úgy képzeltem el, hogy az Intézetben folyik például a magyar népköltészet kutatása, s mi sem természetesebb, hogy az, aki eddig azt végezte, és magiszteri fokozatot is szerzett, az majd a maga tudományát átviheti a Tanszékre, és részt vehet a népköltészet oktatásában. Vagy például az Intézetben külön emberünk volt, akit a szerbhorvát és magyar irodalom komparatisztikai kutatásával bíztunk meg. Ő végezte évekig ezt a feladatot. Mi sem természetesebb, mint hogy ő most valamiképpen részt vegyen ennek az oktatásában is. Csakhogy itt megint beleszólt a szent bürokrácia, mert valahogy „az Úr jobbjára és baljára" állította a most már integrált Intézetben dolgozó 29 embert, és azt mondta, minden oktató egyben automatikusan tudományos kutató is, de a tudományos kutató nem vehet részt az oktatásban, mert nincs meg hozzá a kellő erkölcsi-politikai kvalifikációja. Annak ellenére, hogy ugyanazt az egyetemet végezték el, ugyanolyan tudományos fokozatokat szereztek, ez nem vehetett részt az oktatásban, amaz, az oktató pedig automatikusan tudományos munkával is foglalkozott, sőt kellett is foglalkoznia, mert még nem láttam olyan egyetemi előléptetést, amely csak oktatómunkára alapozódott volna, hanem publikációkat, tudományos munkák közlését is kérik. Ez aztán megint oda hatott, hogy az egyiknek több joga volt, a másiknak kevesebb, a munkamegosztást sem sikerült emiatt úgy megoldanunk, hogy aztán, bármennyire összeadhatatlan mennyiség is az alma meg a körte, azok mégis összeadhatók legyenek. Zavarólag hatott aztán szerintem az is, hogy az ilyen mamutintézetek létesítésével egy kissé a mennyiség szempontját tartottuk szem előtt. Visszatértünk egy régi, múlt századi, pozitivista szemlélethez, amely csak a kvantitatív, anyagi oldalát vette figyelembe a munkának. Ez bizonyos esetekben mérhető: annyi szócédula, szóértelmezés, annyi bibliográfiai egység kidolgozása stb., viszont az oktatásban már ilyen mércék nem léteznek. Középiskolában talán még el lehet képzelni, hogy egy igazgatói minősítés, inspekció vagy bármi más megállapíthat bizonyos kvalitásokat a tanári munkában, de egy egyetemi tanár esetében ez nem történhet meg, mert ott nincsenek tanulmányi felügyelők, emellett pedig más szempontból is körül van a munkája, mert nem tarthat több vizsgát, nem taníthat több hallgatót, tehát ezek a

mennyiségi mutatók elesnek. Nem tarthat több órát vagy gyakorlatot, mint amennyit a program előír.

Ennek ellenére három esztendeig, 76-tól 79-ig nagyjából még sikerült biztosítani a munka folytonosságát. Igaz, egy évben, 77-ben vagy 78-ban például egy hónapban nem kaptunk fizetést, megintcsak a tartományi érdekközösségek össze nem hangolt munkája következtében. Csak hosszú utánjárással sikerült szanálni ezt a problémát. Mondom, három esztendeig még végeztem ezt a munkát, és akkor rájöttem, hogy itt most már nem olyan típusú igazgatásra van szükség, amilyent én elképzeltem, hanem egy menager-típusú igazgatóra, aki pénzügyekben, egyéb kérdésekben sokkal találékonyabb, jobban tud helyezkedni, el tudja adni a munkát a szélesebb társadalmi közösségnek, szóval aki mindezt ügyesebben és célszerűbben tudja végezni.

Így került rá sor, hogy 1979-ben, tíz esztendei intézeti munka után, átadtam az igazgatást, de 1982-ig tanárként még részt vettem az Intézet életében. Ennek azonban egyébként is be kellett volna következnie, mert 1979-ben más megbízatásom akadt: beválasztottak az akkor előkészületben levő Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia szervező majd később alapító bizottságába, úgyhogy ott is nagyon sok munka várt rám. Az alapító bizottság utolsó egy vagy két értekezletén már nem vettem részt, mert magam is a megválasztandók listájára kerültem Kértem hogy váltsanak le az alapító bizottsági tagságról, mert erkölcsileg nem fér össze, hogy valaki alapító bizottsági tag is legyen, meg ugyanakkor jelöltje is a létesítendő akadémiának.

1979 decemberében az első tagok között engem is megválasztottak, méghozzá mindjárt az öttagú elnökség keretébe kerültem. Itt aztán megint új, de megintcsak szervező munka várt rám. Arra nézve, hogy milyen legyen egy intézet, még csak akadt példa vagy valamiféle minta, noha ott se lehetett mindenben követni a meglévő modelleket, itt viszont semmiféle tapasztalatom nem lehetett. Tudományos akadémia mindeddig a történelem folyamán Vajdaságban nem volt, és magam sem voltam még tagja egy akadémiának sem, nemigen tudtam, mi a teendő Az is nehezítette a körülményeket, hogy rögtön az első évben, pár hónapra az akadémia megalakulása után az öttagú elnökség háromtagúra zsugorodott, az újonnan megválasztott főtitkár, Milan Čanak sajnos meghalt (tíz évvel volt fiatalabb nálam), Petar Drezgić szintén, és maradtunk hárman. Az elnök ugye azért van, hogy megmondja, mit kell tenni, mi pedig azért, hogy megtegyük azt, ami ránk várt. Ezért volt meglehetősen nehéz ez a funkció, mert megint szervezőmunkát kellett végeznem, az akadémiának sem elhelyezése, sem tisztviselői kara nem volt. Ha minden kezdet nehéz, ez különösképpen nehéz volt. Akkor kezdődtek a társadalmi, gazdasági és egyéb bajok 1980/81-ben, és azok is hatással voltak az új akadémia munkájára. Sőt nekem kellett egy évig a főtitkári teendőket is ellátnom az említett halálesetek miatt.

Az akadémia elnökségében válialt ötéves mandátumom lejárta után már elértem, sőt meg is haladtam a nyugdíjaztatás korhatárát, de nemcsak

ez játszott közre a kényszervisszavonulásban, hanem betegségek és egyéb bajok is, amelyek időközben elértek. 1983 novemberében nyugdíjba vonultam a bölcsészkaron is, mert betegségem többé nem tette lehetővé, hogy dolgozzak, pedig a törvény még néhány esztendeig lehetőséget adott volna erre. De én azt hiszem, hogy a hatvanadik évét betöltő ember már ne szőjjön új terveket, és elégedjen meg azzal, hogy amit még bír, tegye meg, noha szűkebb körben és kevesebb energiával is. Most már negyedik esztendeje tart ez a nyugállomány, de hogy ez mennyire nem nyugvó állomány, ezt az bizonyítja, hogy 1980-tól öt könyvem jelent meg, ezenkívül jónéhányat szerkesztettem, válogattam, összeállítottam, kiadásra előkészítettem, úgyhogy nem panaszkodhatok arra, hogy munka nélkül vagyok. Még ma, 66 évesen se mondtam le a kutatómunkáról a szaktárgyam körében, s teszem a továbbiakban is, mert ebben ismertem fel az életem értelmét, arról pedig nem mondhat le az ember.

(Az interjú harmadik, befejező részét a Létünk következő számában közöljük.)